

RÁDIÓDRÁMA — RÁDIÓOPERA

AZ OPERAHÁZAK MŰSORA nem napjaink alkotásaiból, hanem túlnyomó részben a múlt század terméséből él. Az operaházak mindenféle tele vannak jó színpadi zenére vágyódó közönséggel — de új opera mégis alig születik. Sokan arra következtetnek ebből az alkotási meddőségből, hogy az opera elöregedett, korszerűtlen műfajjá vált, melynek jövője már nem is lehet. Mások vágyva-vágyják az új operaszerzőket; szerintük az opera korunknak is művészi szükséglete, amit a nagy és lelkes operalátogató közönség létele mindennél jobban bizonyít. Ez operai közönségben hatalmas számmal szerepel a fiatalság, ami nyilván ellentmond a műfaj elöregedéséről szóló megállapításoknak.

Operaélvező tehát van elegendő, ha új opera nem terem is. Új alkotások híján az operaházak vezetői a meglévő operák előadásait mélyítgetik és építgetik, mégpedig nem annyira a műfaj lényegéből fakadó zenei irányban, hanem átsiklatják a dalműveket a rendezés és szcenikai hatások modemül csillogó területeire. Mindenféle sok olyan operafelújítás van Európában, hol a szemnek való művészet viszi el a babért. A rendező és a díszletező ma nagy úr. Van olyan felfogás, mely a rendezőt és díszletezőt egyenlő értékűnek tartja a költővel, legyen az zeneköltő vagy drámaíró. Az operai műfaj tragikuma, hogy elsőrangú rendezőben, meg tökéletesen művészi díszletezőben nincs is ma hiány, csak éppen a velük egyforma értékűnek mondott zeneköltő hiányzik. Ma korszerűbbnek tetszik a rendezés és díszletezés, mint az alapul szolgáló eredeti alkotás.

A hang, a muzsika új költői mintha kiszorulnának az operaházakból. Új intézményeket keresnek: a filmet és a rádiót látják alkalmasabb és „hangszerűbb“ területnek. A film azonban élőködő műfaj ma még legtöbbször, regényekből, színdarabokból, operákból és operettekben táplálkozik. Ami új muzsika adódik benne, csak operett-szerű vagy kísérő jellegű. Filmopera sem születik.

Marad mindezek közül a hang kizárólagos birodalma: a rádió. Ez keblére ölel minden muzsikát. „Színpada“ korlátlan időben, térben és illúziólehetőségekben egyaránt. Állandóan változtathatja a cselekmény helyét. Mozgékonyságának csak egyetlen feltétele van: a hallgató fülének felvevő- és megkülönböztető képessége. A zeneköltő a maga tiszta akusztikai hatásaival minden más tényezőtől mentesen érvényesül itt. Az új zeneszerző-nemzedék hamar rájött erre

és érvényesülését a rádióban keresi. Színpadi értelemben vett új operákat ma leginkább csak Olaszországban találunk, ahol a rádió még mindig erőtlen intézmény és ahol ezért rádióműfajok kialakulására nincsen meg a kellő lelki talaj. Az olaszok még ragaszkodnak a régi műfajokhoz, bár azért hirdettek már pályázatot rádióoperára. A rádió szempontjából leghaladottabb országok a mindennapi, tehát gyakorlati műsor keretében adnak kísérleti lehetőséget a rádióműfajok, így köztük a rádióopera kifejlesztésére s e törekvéseknek immár érdekes eredményeik vannak. Új, rádiódrámai zene van kialakulóban, melyet egyszersmind rádióoperai zenének is nevezhetünk.

Legelől a németek járnak az új zenedrámaírásban. A németek elvi alapon elvetik színdaraboknak a rádióban való játszátását. Amíg nálunk és a franciáknál mindennapos dolog a színházi előadások rádióban való helyszíni közvetítése, a németeknél az ilyesmi nemcsak stílustalanság, hanem a közönség rádiószerűtlen kiszolgálása. Injekciókra szoruló színházi előadások a német rádióban műsorhelyet nem kaphatnak. A rádió — rádió, nem pedig színházpótló, még kevésbé színházi reklámeszköz, ezt vallják a német rádiósok és minden igyekezetükkel az új akusztikai műfajok új útjait művelik. Különösen fontosnak tartják a zenét a rádiódrámákban; újabban alig történik náluk hangjátékelőadás zene és ének nélkül. Ez a zene nem afféle hangversenybetét! A zeneszerző a maga eszközeivel részt vesz a rádiódráma kialakításában; cselekmény, szó, ének és muzsika hangegységgé olvad össze. Ami a színpadi operában a rendező és díszletező szerepe, amit ott a képzőművészet eszközeivel a szemnek nyújt a színpad, azt a rádiómikrofonba a zene adja. A zeneszerző szólaltatja meg például a hegyeket, a lángokat, a természeti erőket. Ez az új drámaírás, új drámai zene nem ragaszkodik a színpadi párbeszéd szigorúan megszabott személyeihez. Itt a hang szerelmesei dolgoznak művészetük egyetlen eszközével. Felbontanak minden hangszerűtlen keretet. Zenéjük szakít az operai színpad törvényeivel és a hangversenytermek muzsikái dogmaival. Benső, eddig hangtalan hangokat akarnak kihozni. Már a színpadi opera is törekedett a jellemek hangbeli érzékeltetésére; a rádióopera ezt kimélyíti. Amint a színpadon egy-egy jellegzetes alak megjelenésére, tehát szemünkkel való észrevezésére egész sor elképzelésünk indul meg a darab irányában, úgy itt a rádióban muzsika jelenti a megjelenést és az alak várható cselekvését. Nem csupán a megértetésre törekszenek, hanem teljes élményt akarnak adni, vagyis a szívhez is szólnak. A szív megnyeréséhez pedig szerintük nem a dialógus, hanem a sokszorosan megformált hang vezet. Az élet sok dolga nem fogható szavakba. Amit természetfeletti-nek mondunk, az mind ilyen, szavakkal ki nem fejezhető dolog, melyekhez a zene sokkal közelebb visz bennünket minden beszédnél. A zenés rádiódráma, a rádióopera a költői alkotásokba mélyebben belevezeti az embert, mint a közönséges dialógusos dráma. Az átélés hasonlíthatatlanul nagyobb.

A rádiózenedráma vagy másik nevén: rádióopera tehát teljesen más játékpályát mutat, mint a második felvonásban drámai csúcspontjára érő, a harmadik felvonásban megoldást adó eddigi színdarab.

Az egész drámai szerkezettan felbomlik a mikrofon előtt, mert a rádiózenedráma a rádióopera felépítésében inkább a novellához, vagy még jobban a balladához hasonlít. A sokat emlegetett happy end, melynek megkövetelése vagy elejtése oly hosszú ideig főtémája volt a film- és színműírásnak, a rádiózenedrámban nem is emlegethető. Számos olyan rádiódramát játszanak, melyben a drámai összeütközés a játék végét jelenti. Íróik nem vezetik le az úgynevezett megoldással a drámai feszültséget, mert az ilyesemben hatáscsökkenést látnak. A hallgatónak cselekvő szerepet szánnak darabjaiknál, nekik, a hallgatónak maguknak kell a hallottak szerint a drámát kiépíteniük, a benső kiépítés után a feszültséget csillapítaniok.

A modem zene ma világszerte erősen a népi gyökerekből táplálkozik. Még az operai színpadokon is legnagyobb sikerük a népi zene motívumaira felépített új operáknak volt a világháború vége óta. Ez világosan megjelöli a rádióopera legjobban használható anyagát. A várható fejlődésnek ez azonban csak az egyik iránya. A másik út a világnézeti harcoké, melyek művészeti kifejezéseket és szimbólumokat keresnek. Ezen a vonalon az operaoratóriumszerű alkotások kezdenek mind sűrűbbé válni külföldön, de érezhetők már nálunk is. Az Ember Tragédiájának legutóbbi rádióelőadása már ebből adott ízelítőt. A német rádiók ilyen világnézeti rádióoperákra adnak megbízásokat, céljuk rendes rádióopera-repertoár megteremtése.

A művelt és bíráló szempontokkal rendelkező rádióközönség a rádiózenedramákat, rádióoperákat nem fogadja mindig azzal a lelkesedéssel, mellyel megalkotóik és a műsorszerkesztők várják. Az új műfaj mohó vágya azt látszik a hallgatók előtt bizonyítani, hogy meglevő politikai és világnézeti irányokhoz keresnek műveket, nem pedig a művészi szükségesség által életrekelített alkotásokból állapítják meg az irányokat.

Érdekes, hogy a rádiózenedramákat nem nézik túlságosan nagy elragadtatással a beszélőművészet emberei, a prózai színészek sem. Ma már a színészek java nálunk is eljutott annak a felismeréséig, hogy a mikrofon előtt nem számít semmiféle eddig megszerzett művészi tekintély, színpadi sikerhalmaz — amint ma már körülbelül mindenki tudja azt is, hogy a sikertelen rádiószerepléstől nem véd meg sem állás, sem vagyon, sem tudás, sem semmi más, mely másutt eredményt hozhat. Ide megfelelő hang kell és e hang hatékony használása, azaz az ember legszemélyibb, legrimitívebb és mégis legnemesebb kifejező eszköze, a beszéd. Aki a mikrofonban megszólal, csak a hangjával jelenik meg, ruhája, rangja, kísérete, külsejének esetleges varázsa, mozdulatainak, testtartásának érdekessége, eddigi munkájának eredménye mind innen marad a rádión. A színház három művészi dimenziójú, mint az élet maga: lát, hall benne az ember és érzi a plasztikát; a film már csak kétdimenziójú: látunk és hallunk benne; a rádió pusztán a hallással hathat, de éppen ezért az emberi beszéd himnusza. A zene ezt az önmagában határtalanul nagy, mindent megadni tudó emberi eszközt, a beszédet nyomhatja el a rádióban, a beszéd művészetét szoríthatja háttérbe. A prózai színészek új szószéket kaptak, az írók új, nem látható, hanem csak hallható pódiumot. Ne engedjék, hogy a muzsika kivegye szájukból a szót!

Nekünk magyaroknak nem kell a rádióműfajok semilyen elferdülésétől tartanunk. Minél több igazi rádiódrámára (tehát rádiózenedramára is) van szükségünk, a rádióopera műfaja még úgyszólván nem is mutatkozott műsorunkban, noha elegendő számú és tehetséges rádiómuzsikusként van. A mi rádióink körül — ezt meg kell már egyszer őszintén mondanunk — valami egészen különleges magyar jelenség tombol: a közvetítetési láz. A rádió igazgatóságának jelentékeny ideje rámege a közvetítetési láz diplomatis mérséklésére. Közvetítetni akarnak itt a rádióval mindent: önképzőkori ülést, pásztorfelfogadást, tűzoltóbált, műkedvelő-előadást, pasztikus tánct, filmet, mozdulatkompozíciót, bridzsmérkőzést, igazán gyöngytelen bokkrétákat rakásra. A temérdek egyesület és szövetség kis- és nagy- zászlobontása, a színházak rosszulmenő darabja, az élet minden érdektelen jelensége közvetítést sürget a haza és a népgondozás szent nevében. A mai magyar élet egész vicinálissága és önkritika nélkülsége benne van ebben a közvetítetési lázban, mely a rádiót valami nemzeti közraktárnak szeretné megtenni. Ebben a mindent elöntő szörnyű törekvésben kétszeres kötelessége az igazi rádióművészetért, az eszményi rádiószerűségért harcolni minden művelt rádiósnak. A rádió művészi intézmény, ezért az elemi rádióesztétikát bele kell vinnünk a magyar közgondolkozásba.

KILIÁN ZOLTÁN